

سنجش کیفیت فضاهای شهری با رویکرد عدالت جنسیتی در کلانشهرها،

مطالعه موردی: کلانشهر تبریز*

احمد بهشتی اصل

عضو هیئت علمی گروه معماری و شهرسازی، دانشگاه فنی و حرفه‌ای، تهران، ایران

رضا ولی زاده*

استادیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران

حسن احمدزاده

استادیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۷/۱۰

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۵/۲۲

چکیده

حضور زنان و تبیین نقش آنان در شکل‌دهی فضاهای شهری امروزی، مسئله‌ای مهم و حیاتی می‌باشد. از طرفی موضوع جنسیت و عدالت جنسیتی در فضاهای شهری موضوعی است که اغلب به حاشیه رانده شده است. عدالت جنسیتی به معنای رعایت تناسب زنان و مردان در دسترسی به همه امکانات فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی است به گونه‌ای که در حق هیچ کدام اجحافی نشود. از این رو نویسندگان مقاله حاضر با استفاده از مباحث نظریه‌ای و همچنین مهمترین شاخص‌های مطرح شده در این خصوص، کیفیت فضاهای شهری و رضایت زنان از آنها را در مناطق مختلف شهر تبریز سنجیده‌اند. در این مطالعه، پس از شناسایی معیارهای مؤثر در کیفیت زندگی زنان، جهت اختصاص اوزان به هر یک از آنها، به مقایسه زوجی معیارها به روش سلسله مراتبی AHP پرداخته شد. در ادامه مناطق شهر تبریز با استفاده از مدل‌های ویکور و الکتور رتبه‌بندی شدند و برای تلفیق نتایج بدست آمده از هر دو مدل، از تکنیک کپلند استفاده گردید که نتایج بدست آمده نشان‌دهنده این است که منطقه ۴ و ۱ که جزو مناطق با کیفیت زندگی بهتر تبریز می‌باشند از نظر رضایت زنان از فضاهای شهری نیز در رتبه‌های نخست قرار گرفته‌اند و مناطق ۹ و ۵ در رتبه‌های آخر قرار دارند و وضعیت مناسبی را به لحاظ شاخص‌های کیفیت فضاهای شهری و رضایت زنان ندارند که بیشترین اسکان‌های غیررسمی و حاشیه‌نشینی در این مناطق مستقر هستند و بانوانی که در این مناطق حاشیه‌ای قرار گرفته‌اند کمترین رضایت را از خدمات و فضاهای شهری دارند.

واژگان کلیدی: کیفیت زندگی، عدالت جنسیتی، فضاهای شهری، کلانشهر تبریز

* این مقاله برگرفته از رساله دکتری «احمد بهشتی اصل» با عنوان «تحلیل فضایی مکان‌های عمومی شهر با رویکرد عدالت اجتماعی با تاکید بر عدالت جنسیتی (مناطق ده گانه شهرداری کلانشهر تبریز» که به راهنمایی آقای دکتر رضا ولی زاده و مشاوره آقای دکتر حسن احمدزاده در دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز انجام پذیرفته است.

مقدمه

افزایش و رشد سریع جمعیت، توأم با گسترش شهرنشینی و شهری شدن جهان، مشکلات فراوانی در کشورهای مختلف، به ویژه کشورهای جهان سوم ایجاد کرده است (Pietro et al, 2005:11). این رشد فزاینده و جهانی شدن در دو گروه از کشورها، جنسیتی شده است: یکی کشورهایی که از حیث ساختاری، تجارت جهانی و فردگرایی پست-مدرن، با مردم‌سالاری نظام سرمایه‌داری غربی به هم تنیده شده‌اند و دیگری، کشورهایی با جاذبه‌های جنسیتی و نژادی که بر پایه به‌کارگیری مهاجران زن در مشاغل ساده کم‌درآمد برای شهرهای جهانی پر درآمد، شکل گرفته‌اند. این تغییر ساختار جهانی اخیر، با قدرت‌ها و نیروهای مردسالارانه دولتی، مذهبی، فرهنگی و خانوادگی تقویت و مستحکم شده است (Momsen, 2004: 206). با این حال، اگر افزایش جمعیت شهرها و گسترش آن‌ها را به معنای چند برابر شدن مسائل و مشکلات موجود در شهرها بدانیم، در این بین، نهادها و مراجع مدیریت شهری که مسئولیت حل مشکلات و پاسخ‌گویی به نیازها بر عهده آنان است، با چالش‌های عدیده‌ای روبه‌رو خواهند شد. که در این میان می‌توان به کیفیت زندگی همه ساکنان شهرها و کیفیت فضاهای شهری اشاره کرد. شهر و فضاهای آن، هرگز نباید به گروه خاصی از ساکنان اختصاص یابد بلکه باید مفهوم همه شهر برای همه مردم شهر در جای جای آن احساس شود. از آنجا که شهرها را عموماً مردان می‌سازند، در حق زنان و نقش‌شان در شهرها و بهره‌مندی آنان از فضاهای شهری در موارد متعددی اجحاف شده است (Rahmani & Majidi, 2009:12). زنان و مردان فضاهای شهری را به گونه‌ای متفاوت از هم تجربه می‌کنند و از الگوهای دسترسی و حمل و نقلی متمایز از هم برخوردار می‌باشند (Frank, 2012:345). از طرفی با گسترش فضاهای شهری مدرن ابهام در فضاهای شهری افزایش می‌یابد و زنان به دلیل ابهام ایجاد شده از حضور در فضاهای شهری ترس دارند (rafieyan&jafari, 2021:141). فضاهای نامناسب شهری، فضاهای بی‌دفاع، محلات ناامن، شهرهایی با معماری صرفاً مردانه، همه از عوامل تهدیدکننده امنیت شهری و اجتماعی برای زنان هستند. امروزه بیش از هر زمان دیگری رویکرد جنسیتی به برنامه‌ریزی شهری و عدم توجه به نیازهای زنان در فضاهای شهری به اثبات رسیده است. زنان برای حضور در فضاهای شهری با محدودیت‌های گسترده فرهنگی، اجتماعی، امنیتی و کالبدی مواجه می‌باشند (Garcia et al, 2004:21). این فضاها مکانی برای رفع نیازهای روزمره و زندگی در شهرها هستند و در طول زمان و بر اساس شرایط اجتماعی - اقتصادی و فرهنگی تغییر می‌کنند (Pasaogullari and Doratli, 2004:225). حال آنکه امروزه اعتقاد بر آن است که موفقیت و یا شکست برنامه‌ریزی شهری در ایجاد و یا تغییر وضع فضاهای شهری، با اندازه‌گیری تعداد زنان و مردان استفاده‌کننده و تنوع ویژگی‌های افرادی که از این فضاها استفاده می‌کنند، ارزیابی و بررسی می‌شود و رویکرد اولیه در توسعه فضاهای باز شهری، ایجاد محیطی است که به وسیله گروه‌های جنسی و سنی گوناگون مورد استفاده قرار گیرد (Kurniawati, 2012:478). زنان و مردان از محیط‌های شهری استفاده و تجربه متفاوتی داشته و اغلب از دید هر یک ترجیحات متفاوتی نسبت به خدمات و زیر ساخت‌های شهری وجود دارد که معمولاً در سیاست‌های توسعه شهری مورد توجه قرار نمی‌گیرد. لذا لازم است تا سیاست‌مداران و برنامه‌ریزان، آگاهی جنسیتی

یافته و بدین ترتیب نیازمندی‌ها و علایق آن‌ها در فرآیند برنامه‌ریزی دخیل شود (Wekerle, 2010:64). بنابراین یکی از موارد تأثیرگذار بر رعایت عدالت جنسیتی در فضاهای شهری سطح کیفیت زندگی محلات و کیفیت فضاهای شهری برای زنان می‌باشد؛ ذهنیت اغلب شهروندان این است که کیفیت زندگی مردان بالاتر از زنان است و این دلیل کیفیت فضاهای شهری برای مردان می‌باشد (Garmsirinezhad, 2022, 131). در این زمینه لزوم توجه به زنان در مطالعات کیفیت زندگی شهری مبرم به نظر می‌رسد. از آن جهت گفته می‌شود که کیفیت زندگی زنان پایین‌تر از مردان است که اشتغال مردان از زنان بیشتر است و حضور مردان در فضاهای شهری بیشتر از زنان است. اما به طور کلی سلامت زنان، اشتغال آن‌ها، شادکامی و رضایت از زندگی‌شان متاثر از شرایط اجتماعی جامعه است و موثر بر آن مولفه‌های فوق مفهوم کیفیت زندگی زن را می‌سازند (Pierce et al, 2016:81). بالا بودن کیفیت زندگی و کیفیت فضاهای شهری در هر کشور نشانه توسعه پایدار و همه‌جانبه در آن جامعه است و در نظر گرفتن زنان در برنامه‌های توسعه و تلاش برای بهبود وضعیت زندگی آن‌ها مسأله‌ای است که برای رسیدن به پیشرفت همه‌جانبه نباید آن را نادیده گرفت. زنان نیمی از جمعیت را تشکیل می‌دهند و سلامت آنان زیربنای سلامت خانواده‌ها و جوامع است و به نظر می‌رسد مناطقی که کیفیت زندگی بالاتری دارند تا حدودی عدالت جنسیتی نیز رعایت شده و زنان ابراز رضایت بیشتری دارند. از این رو مطالعه کیفیت زندگی زنان و سلامت زنان بسیار حائز اهمیت بوده است. هر چه حضور زنان در اجتماع، فعال‌تر و مؤثرتر باشد، کشور پیشرفته‌تر و توسعه یافته‌تر خواهد شد؛ لیکن میزان نقش و مشارکت زنان در جامعه، به‌ویژه در زمینه‌های اعتقادی، اجتماعی و فرهنگی تا حد زیادی وابسته به برخورد و نگرش آن جامعه نسبت به زن می‌باشد (Ghosh, 2010:32). شهر تبریز به عنوان یکی از کلانشهرهای کشور در سال‌های اخیر تحت تأثیر رشد شتابان شهرنشینی قرار گرفته است و مانند دیگر شهرهای ایران با مسائل فضایی و کالبدی ناشی از این رشد افسار گسیخته، درگیر می‌باشد. بازتاب فضایی وضعیت بیمارگونه حاکم بر نظام برنامه‌ریزی شهری در ایران باعث بوجود آمدن فضا و مکان‌های نابرابر برای گروه‌های مختلف اجتماعی، بالاخص زنان شده است. به نظر می‌رسد ایجاد فضاهای نابرابر تحت تأثیر برنامه‌ریزی کلی‌نگر و جامع، باعث تولید الگوهای فضایی متفاوت و همچنین دسترسی نابرابر به خدمات شهری برای زنان از یک‌سو و عدم رعایت عدالت جنسیتی در ساخت فضاهای شهری و توزیع خدمات در مناطق مختلف شهر تبریز از سوی دیگر شده است. نوع تحقیق پژوهش حاضر، توصیفی - تحلیلی است و از نظر هدف کاربردی می‌باشد. که هدف آن شناخت و ارزیابی فضاهای عمومی شهری تبریز متناسب با مفهوم عدالت جنسیتی می‌باشد. ابزار اصلی در این پژوهش جهت جمع‌آوری داده‌ها، پرسشنامه می‌باشد. این پژوهش با توجه به نحوه گردآوری داده جزو پژوهش‌های توصیفی تحلیلی است. در پژوهش حاضر ابتدا با استفاده از روش اسنادی و بررسی ادبیات موضوعی منابع مرتبط در این زمینه، جمع‌آوری و سپس چارچوب نظری پژوهش تهیه شد. سپس بر اساس مدل نظری متغیرها و شاخص‌های مسأله تعیین و از طریق مصاحبه سازمان یافته و ابزار پرسشنامه اطلاعات جمع‌آوری شده است. برای محاسبه حجم نمونه از روش کوکران استفاده شده است. فرمول کوکران به صورت زیر است:

رابطه (۱-۱)

$$N = \frac{\frac{t^2 pq}{d^2}}{1 + \frac{1}{n} \left(\frac{t^2 pq}{d^2} - 1 \right)}$$

در این فرمول، N حجم جامعه مورد مطالعه، t اندازه متغیر در توزیع طبیعی، P درصد توزیع صفت در جامعه، q درصد افرادی که فاقد آن صفت هستند، d تفاضل نسبت واقعی صفت در جامعه را نشان می‌دهد که با توجه به حجم جامعه مورد مطالعه یعنی ۷۹۵۰۸۵ نفر زن در شهر تبریز حجم نمونه ۲۶۷ نفر بدست می‌آید. همچنین به منظور رتبه‌بندی مناطق از نظر رضایت زنان از فضاهای شهری ابتدا به کمک مدل سلسله AHP وزن هر یک از معیارهای موثر بدست آمد. در ادامه و با بهره‌گیری از مدل ELECTRE و VIKOR مناطق شهری تبریز به لحاظ شاخص‌های رضایت بانوان از فضاهای شهری مورد ارزیابی قرار گرفته و رتبه‌بندی شده‌اند.

مبانی نظری تحقیق

۱- زنان و فضاهای شهری

اگر برابری در اجتماع را به ایجاد امکان زندگی، انتخاب و رضایت مندی برای همه افراد با توجه به تفاوت در خصوصیات و نیازهای آن‌ها معنا کنیم، در حال حاضر، زنان به منزله نیمی از جامعه انسانی از امکان حضور برابر با مردان در عرصه اجتماع محروم‌اند و امروزه با گسترش جوامع، تورم و هزینه‌های بالای زندگی، مشارکت زنان پایه پای مردان در فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی و... امری ضروری است (Farahzad et al. 2021: 24). گروهی برای داشتن زندگی بهتر و گروهی برای تأمین نیازهای اولیه خود مجبور به کار در محیط بیرون از خانه هستند که همین مساله اشتغال زنان، تبعات فراوانی را به دنبال داشته است. نتایج طرح نظرسنجی اقتصادی اجتماعی و فرهنگی زنان کشور که به وسیله مرکز مشارکت زنان ریاست جمهوری انجام شده نشان می‌دهند، یکی از عمده‌ترین مسایل و مشکلات زنان، کمبود امنیت است (Shajarian, 2022: 9). این مساله در ردیف اولین دغدغه‌های زنان قرار گرفته و چه بسا این امر سبب محدودتر شدن فعالیت زنان در محیط‌های عمومی می‌شود و حضور زنان در شهر را به عنوان یک شهروند فعال، با مشکل مواجه سازد. نابرابری در فضاهای شهری و محیط‌های نامطلوب فضای شهری به همان نسبت که می‌تواند در توسعه عدالت اجتماعی راهگشا باشد در صورتی که دقت کافی در برنامه‌ریزی و طراحی آن‌ها صورت نپذیرد می‌تواند عاملی در جهت تعمیق نابرابری‌های اجتماعی گردد. برای تأمین برابری جامعه باید با درک تفاوت در نیازها، موقعیت و اهداف افراد موانع محدود کننده را رفع کند و به آن‌ها امکان حضور و مشارکت اجتماعی برابر را بدهد (Pierce et al, 2016: 80). سازمان بین‌المللی اسکان بشر زمینه ملاحظات استراتژیکی در موضوع توجه به زنان در مباحثی از قبیل خدمات ابتدایی، حقوق انسانی و اجتماعی، ظرفیت اقتصادی، حمل و نقل، حق امنیت و جلوگیری از آزار و اذیت زنان ساماندهی کرده است (UNCHS, 2014: 221). از آنجا که زنان به عنوان یک شهروند حق حضور، مشارکت و لذت از زندگی مدنی در شهر را دارند، لازم

است تمامی موانع حضور و مشارکت آنها در زندگی شهری محدود شود (Aryana, 2021: 121). این موضوع نه تنها شامل امنیت، حمل و نقل و سایر موارد فوق است، بلکه باید به لحاظ فرهنگی اهمیت پیدا کند (Massey, 2013: 13). تجربه استفاده از فضاهای عمومی برای استفاده کنندگان مختلف، با توجه به سن، جنس، طبقه اجتماعی و... متفاوت و در نوع زندگی و درک آن موثر است، زنان خصوصیات بیولوژیک، مسئولیت ها و نگاه متفاوتی در مقایسه با مردان دارند که در نوع ارتباط آن ها با فضا تأثیر می گذارد. آن ها تسهیلات خاصی را از فضا انتظار دارند که با خصوصیات جسمی و نیازهای عاطفی و روحی آن ها متناسب باشد و زندگی روزمره و فعالیت هایشان را تسهیل کند. عرصه های عمومی شهری به منزله بستر زندگی و فعالیت شهروندان باید بتوانند با توجه به شباهت ها و تفاوت های میان افراد و گروه های سنی، جنسی و اجتماعی محیطی امن، سالم، پایدار و جذاب را برای همه افراد فراهم کند و به همه نیازهای اقشار اجتماعی پاسخ مناسب بدهند (Jiang et al, 2017: 20). بدین ترتیب باید اذعان داشت زنان گروه اجتماعی هستند که با آن که بخش عظیمی از جمعیت جوامع را به خود اختصاص می دهند، نیازهای اجتماعی آن ها و برقراری تعامل منطقی و متعارف با دیگران نادیده انگاشته شده است. این در حالی است که زنان همچون دیگر گروه های اجتماعی با تداوم حضور در عرصه های عمومی و اجتماعی شهرها شرایط سرزندگی، نشاط و پایداری هر چه بیشتر این بسترها را فراهم می آورند.

۱-۱ جنسیت و فضای شهری:

در بررسی رابطه بین جنسیت و فضا با پدیده ای تحت عنوان فضاهای جنسی شده و فضاهای جنسیتی شده مواجه شده و این سؤالها مطرح می شوند که آیا فضا جنسی است؟ آیا فضا جنسیتی است؟ اگر چنین است جنسیتی شدن آن چگونه رخ می دهد؟ در پاسخ سؤالهای فوق رندل و همکاران بیان می کنند که مکانهای خاص ممکن است بر اساس جنس زیست شناختی افرادی که آنها را اشغال می کنند خصوصیات جنسی داده شوند، یا بر اساس فعالیت های مختلف که در آنها انجام می شود جنسیت داده شوند (Rendell, 1999: 101). نمونه هایی از فضای جنسیتی شده را می توان در معماری سنتی ایرانی یافت. فضاهای حرم سراها فضای جنسیتی شده زنانه بودند. جنسیتی شدن فضا زمانی به عنوان مشکل مطرح می شود که بنا به دلایلی یکی از دو جنس زن و مرد بنا به دلایلی مجبور به ترک یک فضای مومی شده و از حق بهره برداری از فضا محروم شود (Kazemi, 2009: 49). در حالی که بهره مندی مطلوب از فضاهای شهری و عمومی از حقوق اولیه شهروندی محسوب می شود. ساختار جنسیتی فضا در جامعه محدودیت های زیادی را برای زنان ایجاد می کند. زنان اغلب ارتباط پیچیده تری نسبت به محیط اطراف خود در مقایسه با مردان دارند که باعث می شود از آنها به عنوان گروه آسیب پذیر جامعه یاد شود (Boyle et al, 2001: 5). آنچه را که کارپ، استون و یولز (۱۹۹۱) ماهیت جنسی شده فضای شهری می نامند؛ می توان در نحوه عمل فضای شهری برای محدود کردن تحرک پذیری زنان مشاهده کرد، که این محدودیت را از لحاظ فیزیکی با القاء الگوهای حرکت و رفتار بر پایه ترس و دسترسی محدود شده و از لحاظ اجتماعی، با انگاره هایی درباره نقش زنان در جامعه

شهری اعمال می‌کند. از دیدگاه رنه شورت بیتر ترس زنان از سهم شدن در فضای شهری، مربوط به محدودیت‌های زمانی و فضایی آنها است (reneshort,2009:157).

۱-۲ عدالت جنسیتی:

عدالت از مفاهیم بسیار اساسی در توسعه پایدار است و پیش نیاز هر عملی است که هدف آن ارتقاء و بهبود کیفیت زندگی انسان‌ها است. این بدان معناست که برابری و عدالت جنسیتی، تنها به عنوان پرسش اساسی حقوق انسانی و عدالت اجتماعی مطرح نیست، بلکه همچنین ابزار و پیش‌شرطی برای حفاظت از محیط و امنیت بشر است (Salimi&Kazemi, 2022: 277). عدالت جنسیتی یکی از ابعاد عدالت اجتماعی است به صورتی که توسعه پایدار، بدون عدالت امکان تحقق نخواهد یافت (Begum, 2012:11). عدالت برای انجام هر عملی که هدف آن ارتقای سطح کیفی زندگی است یک پیش شرط به حساب می‌آید. رویکرد عدالت جنسیتی موضوعی بسیار مهم در زمینه توسعه پایدار تلقی می‌شود که به مفهوم تأکید بر گروه زنان است. در رویکرد عدالت جنسیتی، مسأله شایان توجه، وضعیت زنان در شهر و جامعه و سطح عدالتی مورد نیاز آنها است (ZibayiNejhad, 2009:22). به نظر می‌رسد در بررسی عدالت جنسیتی، آگاهی از تبعیض‌های وارده بر زنان ضروری خواهد بود. تبعیض‌ها و جدایی‌های اعمال شده بر زنان از جنبه‌های مختلف قابل بررسی است (Tohidlo, 2022: 62). عدالت جنسیتی در شهر و فضای شهری حرکتی است از رفتارهای خودسرانه و خودخواهانه در شهر به سوی رفتارهای عقلانی و متعادل که در ارتباط با روابط اجتماعی عادلانه است (Kurniawati,2012:478).

پیشینه تحقیق

مطالعات اندکی در زمینه جنسیت و برنامه‌ریزی شهری و همچنین نابرابری جنسیتی در طراحی و ساخت فضاهای شهری صورت گرفته است. تعداد اسناد و مطالعاتی که بر این رابطه و تاثیرات متقابل آن توجه دارند بسیار کم می‌باشد. با این وجود مطالب پراکنده زیادی از فصول مختلف کتاب‌ها و پایان‌نامه‌ها و جزوات دانشگاهی و... را در این رابطه می‌توان بدست آورد.

وانگ^۱(۲۰۰۸) در پایان‌نامه کارشناسی خود تحت عنوان (زنان در برنامه‌ریزی حرفه‌ای، معماری و طراحی) با رویکردی فمینیستی به بررسی نقش زنان در برنامه‌ریزی معماری و طراحی پرداخته است و تجزیه و تحلیل جنسیتی را برای توانایی محیط ساخته شده در پاسخگویی به نیازهای همه استفاده‌کنندگان از فضاهای برنامه‌ریزی شده را حیاتی می‌داند و بر اساس فرضیه خود به دنبال انعکاس ماهیت جنسی شده اعتقادات، ساخت اجتماعی فرهنگی و اقتصادی حاکم در ایجاد فضاهای شهری می‌باشد (Vang, 2008).

سورون و فینستین^۱ (2005) در کتابی تحت عنوان "پندار و برنامه ریزی" به بررسی ارتباط بین جنسیت، ساخت اجتماعی، فرهنگی حاکم، قدرت و برنامه‌ریزی پرداخته‌اند. نویسندگان در این کتاب برای مطالعه رابطه بین جنسیت و برنامه ریزی مجموعه‌ای از پژوهش‌های بین رشته‌ای ارزشمندی را جمع آوری کرده‌اند. آن‌ها از برنامه‌ریزی به عنوان حرف‌های مردسالار در طول تاریخ نام می‌برند و معتقدند که برنامه‌ریزی علایق و خواست‌های مردان طبقه متوسط را منعکس می‌کند. آن‌ها بی‌توجه به نیازهای زنان در ساخت فضاهای شهری را بشدت زیر سوال می‌برند (Zayari & Torkamanniya, 2019) و خواهان در برگیری نیازهای زنان در فرایند برنامه‌ریزی شهری هستند اما نمی‌توانند پا را فراتر از یک راه‌حل فمینیستی بگذارند (fainstein and sevron, 2005).

هایدن^۲ (2003) در کتابی با عنوان چه چیزی جنسیتی نیست؟ (عبارت جای زنان در خانه است) که یکی از فاکتورها و مشخصه‌های اصلی برنامه‌ریزی و طراحی شهری در ایالات متحده در قرن بیستم بود را بشدت مورد انتقاد قرار می‌دهد. او همچنین برنامه‌ریزی شهری مردسالار را که بر مناسبات کاپیتالیسم استوار می‌باشند را مورد مواخذه قرار می‌دهد. او معتقد است که خانه‌های واحدهای همسایگی و شهرهایی که با معیارهای فوق برای زنان خانه‌دار طراحی شده است آن‌ها را از لحاظ فیزیکی، اقتصادی و اجتماعی محدود می‌کند. این محدودیت در کیفیت فضاهای شهری تأثیر منفی بر جای می‌گذارد. در نتیجه وقتی که زنان این محدودیت‌ها را برای گذراندن کل یا قسمتی از روز خود را برای کار اجباری در بیرون خانه به چالش می‌کشند محروم‌سازی اتفاق می‌افتد. نویسنده ادعا می‌کند که تنها راه‌حل برای این وضعیت بازساخت دوباره عرصه عمومی و خصوصی شهر بر اساس نیازهای گروه‌های مختلف اجتماعی و از جمله زنان می‌باشد که در آن به جای محدودیت بر توسعه فعالیت‌های اجتماعی اقتصادی و سیاسی زنان در شهرها تاکید می‌شود (Hayden, 2003).

برومند و رضایی (2016) در مقاله‌ای تحت عنوان: ارزیابی عملکرد بوستان‌های زنان در ارتقای عدالت جنسیتی در شهرهای اسلامی نمونه موردی: بوستان مادر آزادگان، منطقه ۱۵ شهر تهران به بررسی عملکرد بوستان زنان در ارتقای عدالت جنسیتی در شهرها، به صورت موردی در بوستان مادر پارک آزادگان واقع در منطقه ۱۵ شهر تهران انجام شده است. نتایج این پژوهش شهری راهبردی بر پایه روش تحقیق ارزیابی و همبستگی نشان می‌دهد که دسترسی، آزادی حضور، و امنیت از دید زنان مهمترین شاخص‌های دستیابی به عدالت جنسیتی است و میان این شاخص‌ها و عملکرد بوستان زنان در دستیابی به عدالت جنسیتی رابطه معنادار وجود دارد. بنابراین احداث و توسعه بوستان‌های زنان به سبب ایجاد بستری مناسب برای گذران اوقات فراغت و محیط‌هایی سرزنده و فعال در افزایش حضور انتخابی زنان در فضاهای شهری و برقراری تعاملات اجتماعی آنان مؤثر است و به این دلیل افزایش سهم زنان از فضاهای شهری راهکاری عملی برای دستیابی به عدالت جنسیتی در کشورهای اسلامی به شمار می‌رود (Boroumand & Rezaei, 2016).

1 - fainstein & sevron

2 - Hayden

پیامی خانقاه (۲۰۱۵) در پایان نامه کارشناسی ارشد خود تحت عنوان: ارزیابی عملکرد پارک‌های بانوان در ارتقای عدالت جنسیتی، نمونه موردی: شهر اردبیل، عملکرد پارک‌های بانوان در ارتقای عدالت جنسیتی را با چهار شاخص انگیزه از مراجعه به پارک بانوان، دلایل انتخاب پارک‌ها توسط بانوان، احساس تجربه شده بانوان در این پارک‌ها و میزان رعایت شاخص‌های عدالت جنسیتی در این پارک‌ها از نظر بانوان و رابطه این شاخص‌ها با خصوصیات فردی بانوان مورد ارزیابی قرار می‌دهد. و به این نتیجه می‌رسد که بین خصوصیات فردی بانوان و شاخص‌های بررسی شده رابطه معنی‌داری وجود دارد (Payami, khanghah, 2015).

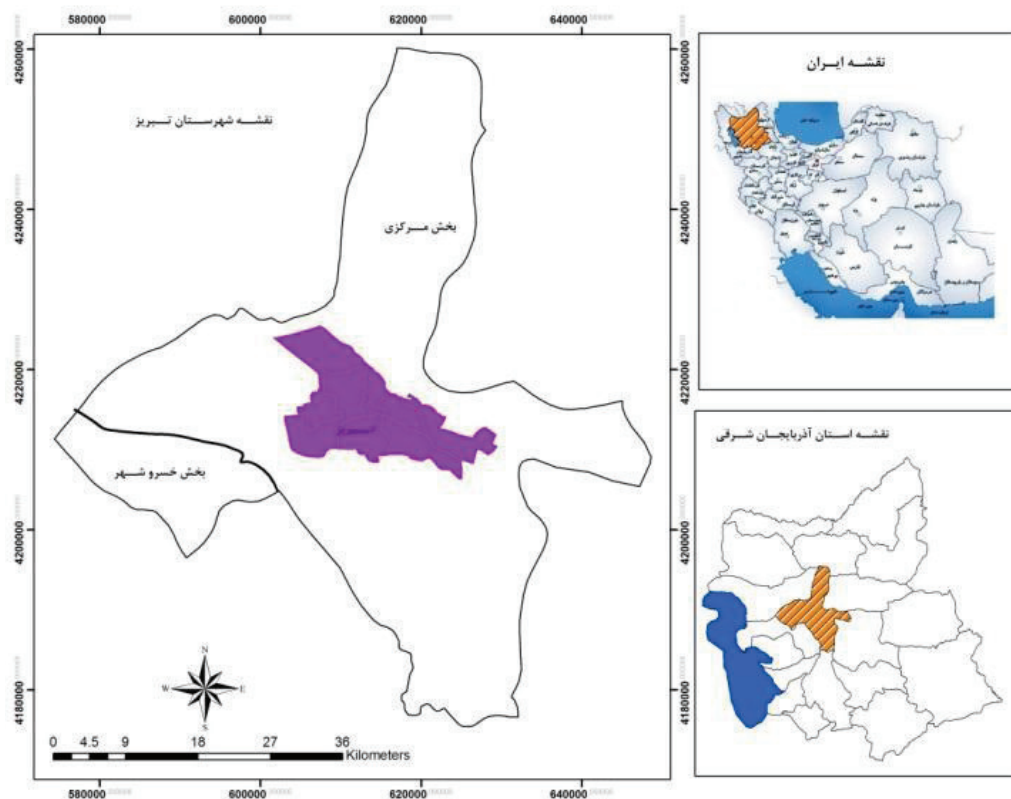
حسینی (2014) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود تحت عنوان: نقش رعایت عدالت جنسیتی در افزایش کارایی فضاهای شهری نمونه موردی پارک ملت مشهد، میزان بهره‌مندی بانوان از یک فضای شهری (پارک ملت مشهد) را مورد بررسی قرار داده و عوامل و شاخص‌های موثر بر حضور آنان به کمک پرسشنامه و مصاحبه‌های نیمه‌ساختار یافته بررسی کرده است. سپس میزان بهره‌مندی بانوان از فضا به عنوان شاخصی برای بررسی چگونگی رعایت عدالت جنسیتی در پارک مورد مطالعه، سنجیده شده است و در نهایت راهکارهایی در جهت افزایش مطلوبیت فضای شهری از دید زنان و برقراری عدالت جنسیتی ارائه گردیده است (Hosseini, 2014).

مواد و روش‌ها

۱- محدوده مورد مطالعه

محدوده مورد مطالعه در استان آذربایجان شرقی و در شهرستان تبریز قرار دارد. شهر تبریز به عنوان مرکز استان و شهرستان و نیز به عنوان بزرگ‌ترین کلانشهر شمال غرب ایران با وسعتی حدود ۲۵۰۵۶ هکتار در موقعیت جغرافیایی ۳۸ درجه و ۱ دقیقه تا ۳۸ درجه و ۸ دقیقه عرض شمالی و ۴۶ درجه و ۵ دقیقه تا ۴۶ درجه و ۲۲ دقیقه طول شرقی واقع شده است. متوسط ارتفاع شهر حدود ۱۴۶۰ متر از سطح دریاهای آزاد برآورد گردیده است. این شهر در گوشه شمال غربی کشور و در امتداد محور بین‌المللی تهران - بازرگان که ایران را به اروپا متصل می‌سازد قرار گرفته است. به لحاظ ویژگی‌های جغرافیایی و طبیعی، موقعیت استقرار شهر تبریز و هسته اولیه شکل‌گیری شهر حاکی از مناسب‌ترین و مساعدترین عوامل جغرافیایی بوده که به دلیل همین مواهب و مساعدت‌های جغرافیایی در روند تاریخی توسعه فیزیکی به یکی از بزرگترین شهرهای کشور تبدیل شده است. به طور کلی شهر تبریز بر اساس تقسیمات شهرداری و طرح جامع دارای ۱۰ منطقه شهری می‌باشد و بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵ تعداد جمعیت این شهر ۶۹۳،۵۵۸،۱ نفر می‌باشد.

نقشه ۱: موقعیت کلانشهر تبریز
(Source: Writers)

۲- شاخص های مورد استفاده در تحقیق

هر ارزشیابی و نظارت وقتی به شکل مؤثر انجام می شود که شاخص های دقیق و مناسبی برای قضاوت و تصمیم گیری در اختیار داشته باشد. وجود شاخص های مناسب و کاربردی به عنوان قدم اصلی در راه ارزشیابی و سنجش مؤثر عملکرد سازمان تلقی می شود. در این پژوهش تعداد ۳ شاخص اصلی که مشتمل بر ۱۱ زیر شاخص در زمینه ارزیابی کیفیت زندگی و عدالت جنسیتی در مناطق شهر تبریز در سال ۱۳۹۸ تعریف و برآورد گردید. جدول (۱)

جدول ۱- شاخص های بکار رفته در پژوهش

عناوین	مصادقها
زیرساخت های فیزیکی	مصادق: تجهیزات پارکها برای آسایش زنان، کفپوش ناسازگار معابر، کیفیت ایستگاههای اتوبوس، ساخت و ساز نامناسب در معابر
دسترسی	مصادق: دسترسی به محیط بازی و نشاط زنانه، دسترسی به فضاهای ورزشی، دسترسی به سرویس های بهداشتی، دسترسی زنان به پارکهای شهری
امنیت	مصادق: احساس امنیت در معابر و فضاهای شهری، نور و روشنایی فضاها در شب، امنیت مسیر تاکسی ها

(Source: Writers)

۳- معرفی مدل‌ها

تاکنون از روش‌ها و مدل‌های متفاوتی برای سنجش و اولویت‌بندی استفاده شده است که در این میان بهره‌گیری از روش‌های چندمعیاره، دارای اهمیت بیشتری است. مدل‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره می‌تواند تصمیم‌گیر را در تعامل با پیچیدگی مسائل یاری رساند. روش‌های تصمیم‌گیری چند معیاره مَدَم^۱ شامل طیف وسیعی از تکنیک‌های ریاضی است که بسته به اهداف مطالعه، روش‌های مختلف آن مورد استفاده قرار می‌گیرد. تکنیک‌های ویکور و الکتز به‌عنوان یکی از اعضای خانواده مَدَم امروزه در رتبه‌بندی مفاهیم مختلف در علوم گوناگون جایگاه ویژه‌ای یافته است که مهمترین دلیل آن را می‌توان منطق ریاضی و شفاف و نیز عدم مشکلات اجرایی آن دانست. استفاده از این مدل‌ها به دلیل عدم مقایسه زوجی که نیازمند تعدیلاتی در رفت و برگشت و تبادل داده با متخصصان است، می‌تواند در ترکیب با یکی دیگر از تکنیک‌های این خانواده مانند تحلیل سلسله مراتبی داده‌ها منجر به روایی و پایایی تحقیقات گردد. علاوه بر این، در ارزیابی معیارهای کمی، فرآیند آمارگیری مشمول خطا در جمع‌آوری یا محاسبات است که همواره با عدم قطعیت مواجه هستیم. در ارزیابی معیارهای کیفی نیز که اغلب به صورت واژه‌های زبانی توسط تصمیم‌گیران بیان می‌شود، قضاوت‌ها مشتمل بر دانش مبهم و نامعلوم آنها است. جهت تعامل با این پیچیدگی، تئوری مجموعه‌های فازی، انعطاف‌پذیری مورد نیاز را برای نمایش عدم قطعیت ناشی از خطای داده‌ای یا ابهام در قضاوت‌ها را فراهم می‌کند. با تکوین و توسعه روش‌های تصمیم‌گیری‌های چند شاخصه و به ویژه ترکیب مدل‌های فازی و شکل‌گیری روش‌های چند شاخصه فازی، سنجش و اولویت‌بندی نیز در مرحله جدیدی قرار گرفته است.

۳-۱ مدل الکتز^۲

تکنیک الکتز در اواخر دهه ۱۹۸۰ مطرح شد و به عنوان یکی از فنون مَدَم، مورد توجه قرار گرفت. اساس این مفهوم، روابط رتبه‌بندی برتر است؛ یعنی لزوماً به رتبه‌بندی گزینه‌ها منتهی نمی‌شود، بلکه ممکن است گزینه‌هایی را حذف کند. در این تکنیک پس از تبدیل ماتریس تصمیم به ماتریس بی‌مقیاس وزین، مجموعه هماهنگ و ناهماهنگ دارای جنبه مثبت و منفی ایجاد می‌گردد و در ادامه با تشکیل ماتریس هماهنگ موثر- که نشان‌دهنده ترتیب برتری راهکارهای مختلف نسبت به یکدیگر است اقدام به حذف گزینه‌های ناموثر می‌شود. این مراحل طبق روابط زیر محاسبه می‌گردد.

^۱ - MADM

^۲ - ELECTRE

ماتریس‌های هماهنگ و ناهماهنگ دارای جنبه‌های مثبت و منفی

$$S_{k,l} = \{j \mid V_{kj} \leq V_{ij}\}, j = 1, \dots, m$$

$$S_{k,l} = \{j \mid V_{kj} \geq V_{ij}\}, j = 1, \dots, m$$

ایجاد ماتریس هماهنگ موثر

$$\bar{I} = \sum_{i=1}^m \sum_{k=1}^m I_{ki} / m(m-1)$$

ایجاد ماتریس ناهماهنگ موثر

$$= \sum_{i=1}^m \sum_{k=1}^m NI_{ki} / m(m-1) \bar{NI}$$

مشخص نمودن ماتریس کلی موثر H

$$h_{k,l} = f_{k,l} \times g_{k,l}$$

۳-۲ مدل ویکور^۱

ویکور یک روش مدم توافقی است که توسط آپریکوویچ و زنگ توسعه یافت (Wei, Lin:2008). که بر مبنای روش ال پی متریک^۲ توسعه یافته است.

$$L_{pi} = \left\{ \sum_{j=1}^n [w_i (f_j^* - f_{ij}) / (f_j^* - f_j^-)]^p \right\}^{1/p}$$

$$1 \leq p \leq +\infty; i = 1, 2, \dots, I.$$

مرحله اول: تشکیل ماتریس تصمیم‌گیری

مرحله دوم: نرمال کردن ماتریس تصمیم‌گیری

$$r_{ij} = \frac{X_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m X_{ij}^2}}$$

مرحله سوم: وزن‌دار کردن ماتریس نرمال

مرحله چهارم: تعیین مقادیر بالاترین و پایین‌ترین ارزش ماتریس نرمال وزنی

$$f_i^* = \max_j f_{ij}; \quad f_i^- = \min_j f_{ij}$$

^۱ - VIKOR

^۲ - LP-metric

مرحله پنجم: تعیین شاخص مطلوبیت (S) و شاخص نارضایتی (R)

$$S_j = \sum_{i=1}^n w_i \cdot \frac{f_i^* - f_{ij}}{f_i^* - f_i^-}; \quad R_j = \max_i \left[w_i \cdot \frac{f_i^* - f_{ij}}{f_i^* - f_i^-} \right]$$

مرحله ششم: محاسبه مقدار Q و رتبه‌بندی نهایی گزینه‌ها

$$Q_j = v \cdot \frac{S_j - S^-}{S^* - S^-} + (1-v) \cdot \frac{R_j - R^-}{R^* - R^-}$$

یافته‌های پژوهش

در این پژوهش جهت رتبه‌بندی مناطق شهر تبریز به لحاظ شاخص‌های رضایت بانوان، ابتدا ماتریس تصمیم که مشتمل بر ۱۱ ستون (تعداد شاخص‌ها) و ۱۰ سطر (تعداد مناطق شهری) است، تشکیل گردید. برای بیان اهمیت نسبی معیارها و شاخص‌های مورد استفاده می‌بایست وزن نسبی آن‌ها را تعیین کرد. در این پژوهش به منظور وزندهی به ۱۱ معیارهای انتخابی، پرسشنامه‌ای تدوین شد تا با استفاده از نظرات خبرگان این معیارها مقایسه زوجی شوند. در نهایت وزن معیارها بر اساس مدل AHP فازی محاسبه شد که به شرح جدول شماره (۲) می‌باشد.

جدول ۲- وزندهی شاخص‌های مورد بررسی

شاخص‌ها	وزن
کیفیت ایستگاه‌های اتوبوس	۰,۰۴۴۲
دسترسی به فضاهای ورزشی	۰,۰۵۹۵
امنیت مسیر تاکسی‌ها	۰,۰۱۸۸
دسترسی زنان به پارک‌های شهری	۰,۱۴۵۲
کفپوش آسازگار معابر	۰,۱۱۲۲
دسترسی به محیط بازی و نشاط زنان	۰,۰۴۴۴
ساخت و ساز نامناسب در معابر	۰,۰۲۰۷
نور و روشنایی فضاها در شب	۰,۱۸۴۴
احساس امنیت در معابر و فضاهای شهری	۰,۲۷۷۷
تجهیزات پارک‌ها برای اسایش زنان	۰,۰۳۴۲
دسترسی به سرویس‌های بهداشتی	۰,۰۷۹۲

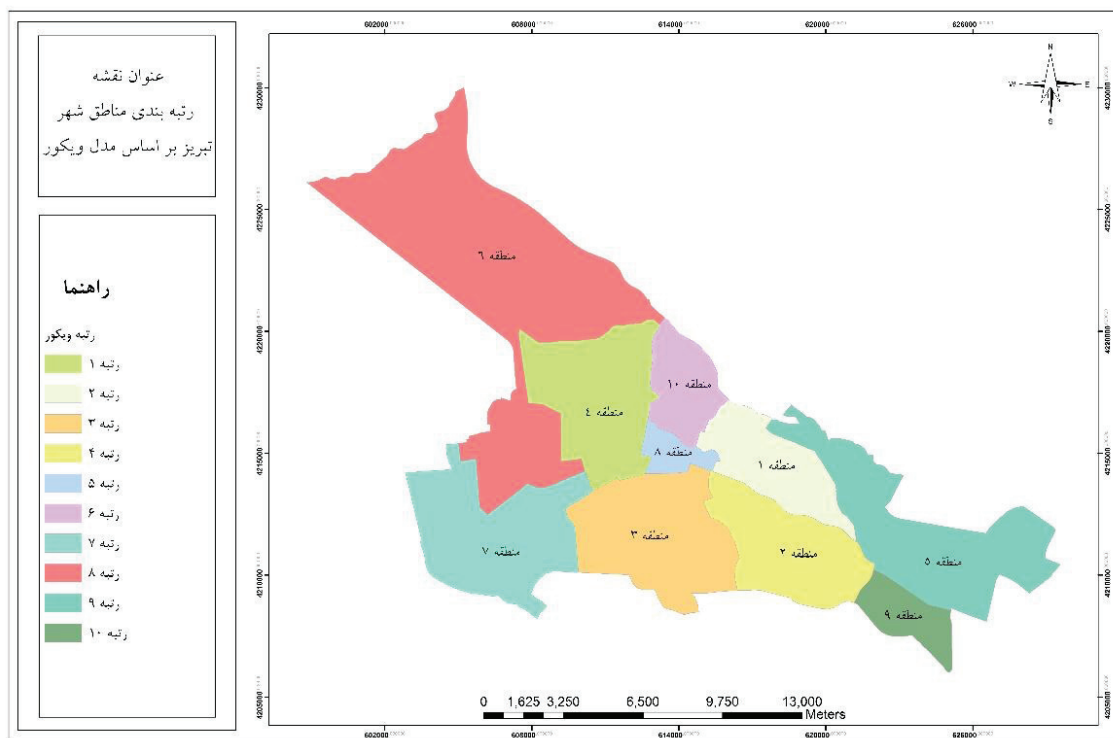
(source: research findings)

پس از تعیین وزن هر یک از معیارها، ابتدا با استفاده از مدل ویکور، اقدام به رتبه‌بندی مناطق شهر بر اساس شاخص‌های رضایت بانوان از فضاهای شهری شد. جهت رتبه‌بندی نهایی گزینه‌ها، فاصله از ایده‌آل مثبت به صورت مجموع فواصل گزینه از بهترین مقدار در زیرمعیارها و فاصله از ایده‌آل منفی به صورت مجموع فواصل گزینه از بدترین مقدار در زیرمعیارها محاسبه شد و سپس شاخص نزدیکی برای هر گزینه بدست آمد. براساس معیارها و محاسبات انجام شده در هر یک از مراحل مدل ویکور، نتایج حاصله نشان داد که مناطق شهری ۴، ۱ و ۳ به ترتیب رتبه‌های اول تا سوم را به لحاظ برخورداری از شاخص‌ها کسب کرده‌اند و مناطق ۹، ۵ و ۶ در رتبه‌های آخر قرار دارند. جدول (۳)

جدول ۳- رتبه‌بندی مناطق بر اساس شاخص‌های مورد بررسی با استفاده از مدل ویکور

رتبه	Qi	مناطق تبریز
۲	۰,۱۰۱۸۴۰۴۷۱	منطقه ۱
۴	۰,۱۵۶۶۰۲۴۶۶	منطقه ۲
۳	۱,۰۷۶۲۱۰۵۴	منطقه ۳
۱	۰,۰۰۴۳۲۰۸۳۶	منطقه ۴
۹	۰,۷۶۰۶۰۸۹۶۹	منطقه ۵
۸	۰,۶۲۷۹۵۴۳۶۶	منطقه ۶
۷	۰,۶۰۷۰۰۱۷۲	منطقه ۷
۵	۰,۳۶۴۵۳۷۸۶۳	منطقه ۸
۱۰	۱	منطقه ۹
۶	۰,۴۴۷۹۴۳۰۱۶	منطقه ۱۰

(source: research findings)

شکل ۲- نقشه رتبه‌بندی مناطق شهر تبریز به لحاظ شاخص‌های رضایت بانوان با استفاده از مدل ویکور

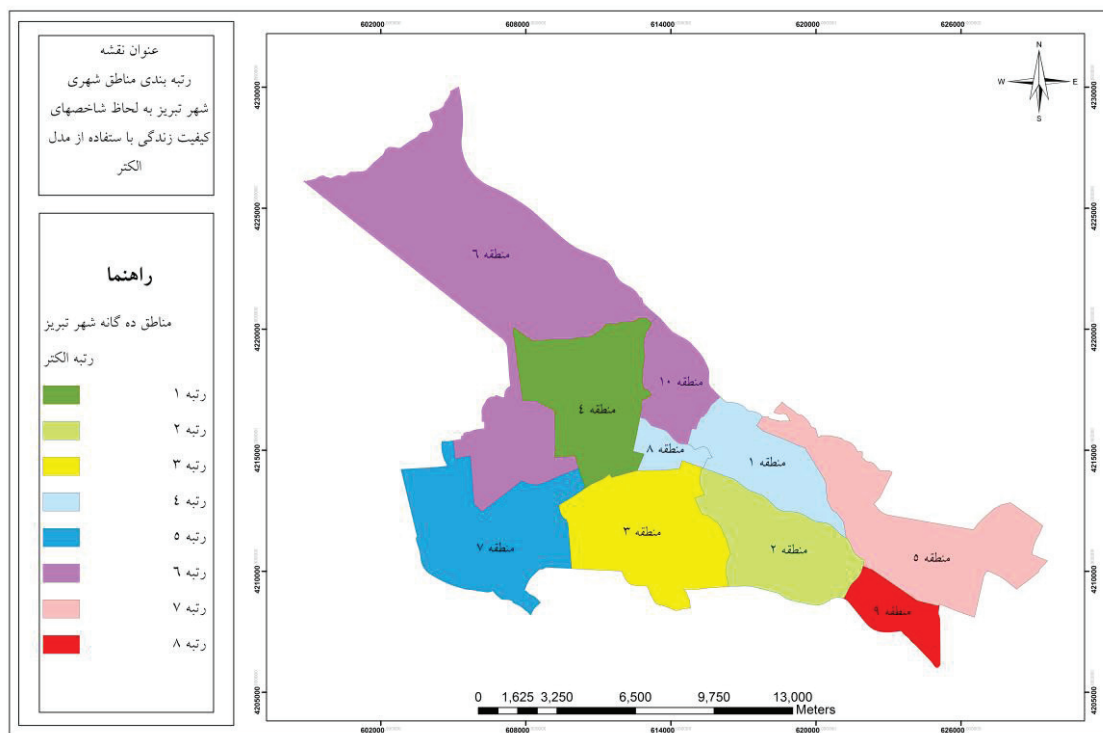
(Source: Writers)

علاوه بر مدل ویکور در ادامه پژوهش با توجه به اوزان بدست آمده هر یک از معیار، به رتبه‌بندی مناطق شهر تبریز با استفاده از مدل الکترونیک پرداخته شد. نتایج حاصل از مدل نشان داد که مناطق ۴، ۲ و ۳ در رتبه‌های نخست قرار دارند و مناطق ۹، ۵ و ۶ در رتبه‌های آخر قرار دارند. (جدول ۴)

جدول ۴- رتبه‌بندی مناطق براساس شاخص‌های مورد بررسی با استفاده از مدل الکترون

رتبه	امتیاز	مناطق تبریز
۴	۱	منطقه ۱
۲	۷	منطقه ۲
۳	۵	منطقه ۳
۱	۹	منطقه ۴
۷	-۷	منطقه ۵
۶	-۳	منطقه ۶
۵	-۲	منطقه ۷
۴	۱	منطقه ۸
۸	-۸	منطقه ۹
۶	-۳	منطقه ۱۰

(Source: Writers)

شکل ۳- نقشه رتبه‌بندی مناطق شهر تبریز به لحاظ شاخص‌های رضایت بانوان با استفاده از مدل الکترون

(Source: Writers)

ممکن است با توجه به تکنیک‌های مختلفی که در بالا ذکر شد، رتبه‌بندی‌های متفاوتی برای یک مساله واحد بدست بیاید. برای تفوق بر این وضعیت و رفع تعارض بین رتبه‌بندی‌های گوناگون می‌توان از روش‌های ادغامی مانند روش میانگین رتبه‌ها، روش بردا و روش کپلند استفاده نمود. در این بررسی برای اجماع از تکنیک کپلند بهره گرفته شد. تکنیک کپلند، تعداد بردها و تعداد باخت‌ها را برای هر معیار مشخص می‌کند. بدین صورت که چنانچه در مقایسه زوجی، یک معیار بر معیار دیگر با اکثریت آرا ارجح شناخته شد آن را با M (برد) نشان می‌دهند و اگر در این مقایسه، رای اکثریت وجود نداشت و یا آرا با هم مساوی بود، با X (باخت) کدگذاری می‌شوند. در این روش M به منزله ارجحیت سطر بر ستون و X به منزله ارجحیت ستون بر سطر است. در ادامه با جمع کردن هر سطر، تعداد بردها (ΣC)

و نیز هر ستون تعداد باخت ها (ΣR) برای هر معیار مشخص می‌گردد. در نهایت امتیازی که کپ لند به هر گزینه می‌دهد با کم کردن تعداد باخت‌ها (ΣR) از تعداد بردها (ΣC) محاسبه می‌شود.

جدول ۵- نتایج مقایسه زوجی مناطق و تعداد بردها و باخت‌های هر عامل در تکنیک کپ‌لند

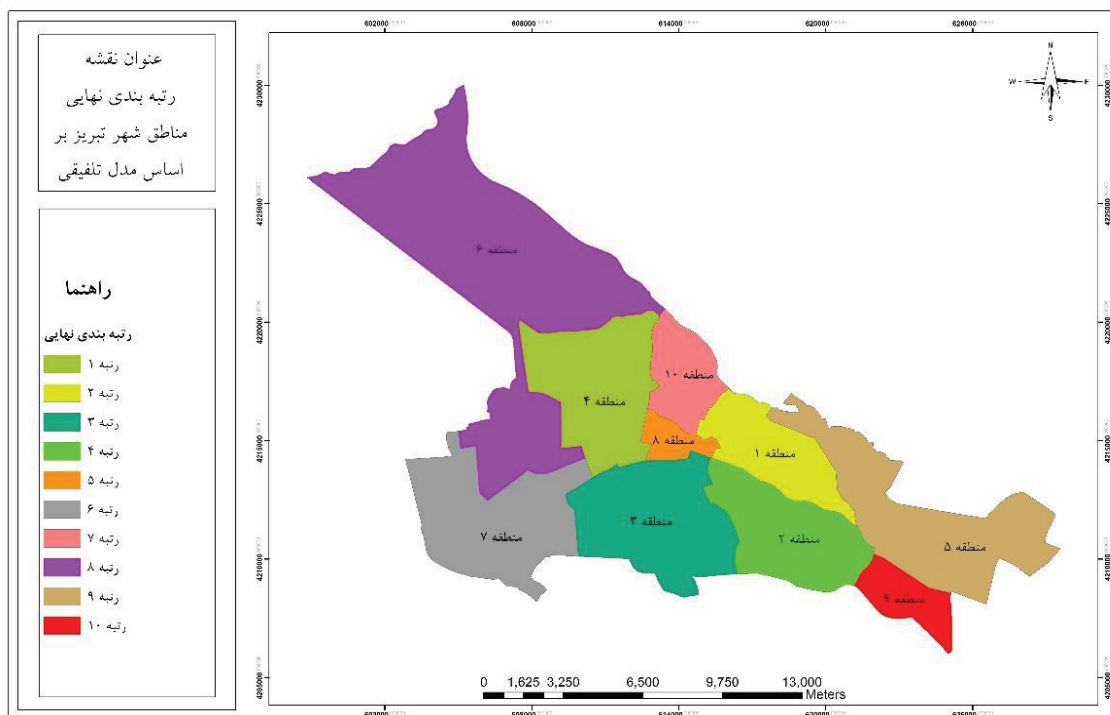
	منطقه ۱	منطقه ۲	منطقه ۳	منطقه ۴	منطقه ۵	منطقه ۶	منطقه ۷	منطقه ۸	منطقه ۹	منطقه ۱۰	ΣC
منطقه ۱	-	M	M	X	M	M	M	M	M	M	۸
منطقه ۲	X	-	X	X	M	M	M	M	M	M	۶
منطقه ۳	M	X	-	X	M	M	M	M	M	M	۷
منطقه ۴	M	M	M	-	M	M	M	M	M	M	۹
منطقه ۵	X	X	X	X	-	X	X	X	X	X	۰
منطقه ۶	X	X	X	X	X	-	X	X	X	X	۰
منطقه ۷	X	X	X	X	X	X	-	X	M	X	۱
منطقه ۸	X	X	X	X	M	M	X	-	M	M	۴
منطقه ۹	X	X	X	X	X	X	X	X	-	X	۰
منطقه ۱۰	X	X	X	X	M	X	X	X	M	-	۲
ΣR	۲	۲	۲	۰	۶	۵	۴	۴	۷	۵	-

(Source: Writers)

بر این اساس، رتبه‌بندی نهایی مناطق شهر تبریز از لحاظ رضایت بانوان از فضاهای شهری به صورت جدول (۶) و شکل (۴) خواهد بود.

جدول ۶: رتبه‌بندی نهایی مناطق شهر تبریز از لحاظ شاخص‌های مورد بررسی براساس تکنیک کپ‌لند

رتبه	امتیاز	مناطق تبریز
۲	-۶	منطقه ۱
۴	-۴	منطقه ۲
۳	-۵	منطقه ۳
۱	-۹	منطقه ۴
۹	۶	منطقه ۵
۸	۵	منطقه ۶
۶	۳	منطقه ۷
۵	۰	منطقه ۸
۱۰	۷	منطقه ۹
۷	۳	منطقه ۱۰

شکل ۴- رتبه‌بندی نهایی مناطق شهر تبریز به لحاظ شاخص‌های مورد بررسی با استفاده از مدل تلفیقی کپلند

(Source: Writers)

نتیجه‌گیری و دستاورد علمی و پژوهشی

مدیران و برنامه‌ریزان شهری همواره در جستجوی راه‌هایی برای افزایش کیفیت زندگی شهروندان و کیفیت فضاهای شهری هستند. امروزه در مباحث مربوط به کیفیت زندگی فضاهای شهری علاوه بر ابعاد اقتصادی و اجتماعی؛ احساسات و نگرش شهروندان نیز در سنجش این مفهوم مورد توجه قرار گرفته است. از طرفی امروزه بیش از هر زمان دیگری رویکرد جنسیتی به برنامه‌ریزی شهری و ساخت فضاهای شهری و عدم توجه به نیازهای زنان در فضاهای شهری به اثبات رسیده است. زنان برای حضور در فضاهای شهری با محدودیت‌های گسترده فرهنگی، اجتماعی، امنیتی و کالبدی مواجه می‌باشند از این‌رو دسترسی به فضاهای شهری برای اکثر زنان هم محدود و هم خطرناک می‌باشد. شهر و فضاهای آن، هرگز نباید به گروه خاصی از ساکنان اختصاص یابد بلکه باید مفهوم همه شهر برای همه مردم شهر در جای جای آن احساس شود. از آن‌جا که شهرها را عموماً مردان می‌سازند، در حق زنان و نقش‌شان در شهرها و بهره‌مندی آنان از فضاهای شهری در موارد متعددی اجحاف شده است. بدین منظور در مقاله حاضر ۱۱ شاخص در مورد کیفیت زندگی و کیفیت فضاهای شهری در سطح مناطق کلانشهر تبریز با استفاده از مدل‌های الکترونیکی و ویکور مورد بررسی قرار گرفته است تا رتبه هر یک از مناطق به لحاظ برخورداری از شاخص‌های کیفیت فضاهای شهری و رضایت بانوان از این فضاها مشخص گردد. در تحقیق حاضر به منظور اختصاص اوزان به هر یک از معیارهای دخیل در مقاله از روش سلسله مراتبی فازی استفاده شد. پس از تعیین وزن نهایی و به‌کارگیری مدل‌های ویکور و الکترونیکی رتبه هر یک از مناطق در هر دو مدل بدست آمد و با مقایسه نتایج بدست آمده در هر دو مدل تفاوت‌های کمی را بویژه در رتبه‌های میانی می‌توان مشاهده کرد و به منظور از بین بردن

این تفاوت و رسیدن به یک نقطه مشترک از تکنیک کپلند استفاده شد که ترکیب نتایج هر دو مدل در این تکنیک نشان داد که مناطق شهری ۴، ۱ و ۳ در رتبه‌های نخست قرار دارد و مناطق ۹، ۵ و ۶ در رتبه‌های آخر قرار گرفته‌اند و وضعیت مناسبی به لحاظ کیفیت فضاهای شهری از دیدگاه بانوان ندارد. باتوجه به بررسی‌های صورت گرفته در پژوهش حاضر در مناطق شهرداری کلانشهر تبریز به لحاظ شاخص‌های کیفیت فضاهای شهری و کیفیت زندگی بانوان شکاف عمیقی وجود دارد و مناطقی که در بین مناطق شهر تبریز وضعیت بدی را به لحاظ رضایت بانوان دارا هستند و کمترین برخورداری را دارند به لحاظ فضایی و جغرافیایی در حاشیه شهر قرار گرفته‌اند و بیشتر اراضی این مناطق یا بصورت اراضی بایر هستند به خصوص منطقه ۱۰ و یا بیشترین اسکان‌های غیررسمی و حاشیه‌نشینی در این مناطق مستقر هستند که می‌توان منطقه ۵ را نام برد. بنابراین بین کیفیت زندگی و کیفیت فضاهای شهری با رعایت عدالت جنسیتی ارتباط وجود دارد و بانوانی که در این مناطق حاشیه‌ای قرار گرفته‌اند کمترین رضایت را از خدمات و فضاهای شهری دارند.

پیشنهادها:

با توجه به نتایج تحقیق حاضر و دستاوردهای علمی و پژوهشی آن می‌توان پیشنهادهای زیر را جهت بهبود شرایط و افزایش میزان رضایت بانوان از فضاهای شهری تبریز ارائه داد:

- مناطقی مانند منطقه ۹، ۵ و ۶ که از نظر امکانات برای بانوان در سطح پایینی قرار گرفته‌اند و میزان رضایت در این مناطق نیز بسیار پایین است و همچنین بیشترین اسکان‌های غیر رسمی و حاشیه‌نشینی در این مناطق بویژه منطقه ۵ مستقر هستند باید بیشتر مورد توجه مدیران شهری قرار گیرند و زیرساخت‌های شهری متناسب با نیاز بانوان در این مناطق ایجاد گردد تا در مرحله اول عدالت اجتماعی و در مرحله بعد عدالت جنسیتی در کلانشهر تبریز رعایت گردد.

- ایجاد پارک‌های مخصوص بانوان متناسب با سهم جمعیتی زنان و توزیع عادلانه در مناطق مختلف کلانشهر تبریز بویژه مناطق حاشیه‌ای شهر که از امکانات محدودی برخوردار هستند. و بالا بردن سرانه فضاهای تفریحی و ورزشی مجزا برای زنان نظیر پارک‌های بانوان با توجه به سرانه پایین این کاربری‌ها در این مناطق.

- ایجاد تاکسی‌های مختص زنان با رانندگان زن با توجه به آمار بسیار پایین تعداد این رانندگان در کل شهر تبریز و از آنجایی که شهر تبریز یک شهر تک مرکزی محسوب می‌شود که مرکز آن محدوده بازار می‌باشد و روزانه سفرهای زیادی از مناطق اطراف به مرکز شهر صورت می‌گیرد نیاز به چنین وسایلی بسیار احساس می‌شود.

- تعبیه پله‌برقی در پله‌های عابریاده با توجه به برخی محدودیت‌های جسمی زنان در مناطق مختلف بخصوص مناطق جاری و شلوغ تا تردد را برای بانوان آسان نماید.

- ارتقاء امنیت از نظر ایجاد مزاحمت خیابانی و امنیت پارک‌ها و توجه به نیازهای فیزیولوژیکی زنان در طراحی پیاده‌روها و پارک‌های شهر بویژه در مناطق پیرامونی مانند منطقه ۹ که از نظر امنیت در سطح پایینی قرار دارد.

References

- Aryana, A, kazemiyani, G, mohamadi, M(2021). Conflict management model of urban regeneration stakeholders in Iran. Case study: Hemmatabad neighborhood of Isfahan. *Urban Management*: 9-35(Persian).
- Begum, julekha.(2012). Women, environment and sustainable development, making the links. *Women and the environment*: 11-27.
- Boyle, Julie, Catherine Findly, & Ielie Forsyth(2001). An investigation into women's perceptions of fear and the design of architecture. *Tourism Management*: 5-16.
- Farahzad, Maryam, Rafieian, Mojtaba, Kamyabi, Saeed, Arghan, Abbas (2021). Assessing the preferences of women in public arenas in Tehran. *Environmental Planning*, 13 (51), 23-42. (Persian).
- Franck, K (2012). *Women and Environment*, Handbook of Environmental Psychology, John Wiley and Sons, New York.
- Garcia, R, Maria, D. Ortiza, A. & Parts, M. (2004). Urban Planning, gender and the Use of Public Spaces in Peripheral Neighborhood of Barcelona; *Cities*. Vol.21, No.3, pp. 215-223.
- Garmsirinezhad, S, Khorimbakht, A, Moghli, M (2022). Assessing the quality of urban public spaces based on gender perspective(Case study: Alishahr new city), *Sociological studies*, 14(53). 129-143. (Persian).
- Ghosh, J (2010) Poverty reduction in China and India: Policy implications of recent trends, DESA Working Paper No. 92, United Nations Department of Economic and Social Affairs, New York.
- Jiang, B, Mak, C. N. S, Larsen, L. & Zhong, H. (2017). Minimizing the gender difference in perceived safety: Comparing the effects of urban back alley interventions. *Journal of Environmental Psychology*
- Kazemi, Mh (1999), An Analytical Approach to Gender and its Impact on the Quality of the Space of City Identity Magazine 2, pp.
- Kurniawati, W.(2012). Public Space for Marginal People, *Social and Behavioral Sciences* 36. pp 476-484.
- Massey, D. (2013). *Space, place and gender*, John Wiley & Sons.
- Momsen, J.H. (2004) *Gender and Development*. Routledge, London. , *Advances in Sexual Medicine*, Vol.7 No.1
- Pasaogullari, N, & Doratli, N. (2004). Measuring Accessibility and Utilization of Public Spaces in Famagusta, *Cities*, Vol. 21, No.3, pp. 225-232.
- Pierce, J, Williams, O. R. & Martin, D. G. (2016). Rights in places: An analytical extension of the right to the city. *Geoforum*, 70, 79-88.
- Pietro, G., Elliott, D., and Gabriell, Y. 2005. *A Home in the City*, UN Millennium Project, Task Force on Improving the Lives of Slum Dwellers, London.
- Rahmani, Bijan and Majidi, Batol (2009) factors affecting the participation of women in the preservation of urban environment with emphasis on the ekofemenisti attitude (case study : regions six and eight municipalities of tehran city) , the use of spatial planning , second year , number 7.
- Rafieyan, M, Jafari, S(2021). Measuring women's satisfaction with the quality of exclusive public spaces with an emphasis on a sense of safety. Study case: Bustan Madaran Park, Andisheh New City, Tehran. *Strategic Research on Social Problems in Iran*. 28.133-158. (Persian).
- Rendell, Jane, Barbara Penner & Iain Border(1999). *Gender, space and architecture*. London: Routledge.
- Renee Short, J (1999). *Urban Theory, Critical Evaluation*. Translated by Karamatollah Ziyari, Hafez Mahdinejad and the Cry of Abstinence, Tehran: Tehran University.
- Salimi, N, Kazemi, H(2022). discourse and narratives of gender justice policy in Iran, the analysis of causes and aspects of the diversity of programs and policies, *Woman in development and policy*, N:72, PP 269-304(Persian).
- Shajarian, M(2022). Gender justice and change discourse in women's jurisprudence, *Strategic Studies of Women*.n:91, pp 7-28(Persian).

- Tohidlo, S(2022). Gender justice with the thinkers of the constitutional era, A woman's letter study, N:12(3), pp 55-83(Persian).
- UNCHS. (2014). Women in Urban Governance, Nairobi: United Nations Centre for Human Settlements (Habitat).
- Wei, Jingzhu; Lin, Xiangyi.(2008), The Multiple Attributed Decision-Making VIKOR Method and Its Application, IEEE.
- Wekerle, Gerda R. (2010). Gendered spaces of a pluralistic citizenship, in Democracy, citizenship and the global city. Elgin F. Is in Rutledge, London.
- Zayari, K. Torkamanniya, N. (2019). Evaluating women use of urban transport system (Case study: 6th district of Tehran). Urban - Regional Studies and Research Journal. Vol. 5 – No. 19 .pp149-168(Persian)
- Zibayi Nejjhad, M. R. (2009). Gender Identity and Roles, Women's Studies and Research Office. (Persian).

Evaluation of Quality of Urban Spaces With A Gender Justice Approach In Metropolises, A Case Study: Tabriz Metropolis*

Ahad beheshti asl

Department of Architecture and Urban Planning, Technical and Vocational University (TVU),
Tehran, Iran

reza valizade†

Assistant Professor, Departeman Of Geography And Urban Planning, Tabriz Branch, Islamic Azad
University, Tabriz,Iran.

hasan azmadzade

Assistant Professor, Departeman Of Geography And Urban Planning, Tabriz Branch, Islamic Azad
University, Tabriz,Iran.

Abstract

Representation of women and their role in shaping modern urban spaces is an important issue. on the other hand, gender and gender justice in urban spaces is an issue that is often marginalised. Gender justice is meant to observe the proportion of women and women in access to all cultural, social and economic facilities, so as not to be deprived of the right to any. hence, the authors of the present study are measured using the theory of theory as well as the most important indices in this regard, the quality of urban spaces and women's satisfaction in different regions of tabriz city. In this study, after identifying effective criteria in the quality of life of women, to allocate weights to each of them, comparing the criteria to ahp ahp method was addressed. in continuation, the city of tabriz was ranked using models vikor and electer and used technique kepland to integrate the results obtained from both models. The results show that region 4 and 1, which are among the quality areas of better life of tabriz, are ranked first in terms of women " s satisfaction with urban spaces, and zones 9 and 5 are ranked last. And in terms of the quality indices of urban spaces and women's satisfaction, the most informal settlements are located in these areas, and women in these regions are least satisfied with services and urban spaces.

Keywords: quality of life, gender justice, urban spaces, Tabriz metropolis.

---

*- This article is taken from the doctoral dissertation of "Ahad Beheshti Asl" entitled "Spatial analysis of public places in the city with the approach of social justice with emphasis on gender justice (ten areas of Tabriz metropolitan municipality" with the guidance of Dr. Reza Valizadeh and Dr. Hassan Ahmadzadeh has performed at the Islamic Azad University, Tabriz Branch.

† (Corresponding Author) Valizadeh03@gmail.com